

Περιλήψεις εισηγήσεων

Rolf Sachsse, Saar University of Fine Arts

Ιδιωτική και επίσημη γερμανική φωτογραφία κατά τη γερμανική κατοχή. Μία πρώτη προσέγγιση

Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων χρόνων της κατοχής, Γερμανοί στρατιώτες χρησιμοποίησαν τις ερασιτεχνικές τους φωτογραφικές μηχανές, προκειμένου να διατηρήσουν τις μνήμες των χρόνων που πέρασαν στην χώρα. Καλά εκπαιδευμένοι τόσο στην προπαγάνδα -με συσσωρευμένες τις προκαταλήψεις τους για τον ελληνικό πληθυσμό, αλλά και τη σχέση τους με υψηλά εκτιμώμενη ελληνική αρχαιότητα όπως τη διδάσκονταν στο σχολείο- όσο και στην ερασιτεχνική φωτογραφία, οι στρατιώτες αυτοί τράβηξαν χιλιάδες φωτογραφίες που σιγά σιγά έρχονται στο φως τις τελευταίες δύο δεκαετίες, κυρίως από προσωπικά άλμπουμ που πωλούνται σε υπαίθριες αγορές ή δημοπρασίες. Αυτές οι ερασιτεχνικές φωτογραφίες συνοδεύονται από τις επίσημες μονάδες προπαγάνδας και τους φωτογράφους που υπηρέτησαν σε αυτές, οι περισσότεροι από τους οποίους είτε είχαν καριέρα στη φωτοειδησιογραφία πριν τον πόλεμο, είτε είχαν μία ειδική εκπαίδευση σε μία σχολή που ξεκίνησε το 1939 στον χώρο που λειτουργούσε παλιά η Σχολή Καλών Τεχνών Reimann. Η Τρίτη ομάδα που τραβούσε φωτογραφίες στην Ελλάδα ήταν μία σειρά από καλλιτέχνες φωτογράφους που έδραξαν την ευκαιρία να εργαστούν σε αντικείμενο που θα αποδείκνυε την αγάπη τους για την αρχαιότητα. Μεταξύ των πλέον διάσημων πρωταγωνιστών αυτής της τάσης αναφέρεται ο Herbert List καθώς και ο πολύ νεαρός μαθητής του Max Scheler. Συγκρινόμενες στην άψογη εκπαίδευση που οι φωτογράφοι αυτοί είχαν λάβει, τα αποτελέσματα είναι παραπάνω από απογοητευτικά. Οι ερασιτέχνες φωτογράφοι τραβούσαν φωτογραφίες που αποτύπωναν βρώμικους δρόμους και σπίτια χωρικών, με εξαίρεση ένα ή δύο πορτρέτα γυναικών και ομαδικών συγκεντρώσεων μπροστά στον φωτογραφικό φακό. Οι φωτογράφοι προπαγάνδας επικεντρώνονταν στο να σκηνοθετούν στρατιωτικούς σε σκηνές νίκης και δόξας, ειδικότερα με φόντο αρχαίους Ελληνικούς ναούς. Μεταξύ αυτών, κανείς αντικρίζει δεκάδες βαρετές όψεις σιδηροδρομικών σταθμών, μαγειρείων, αυτοσχέδιων νοσοκομείων, αλλά και πανοραμικών όψεων στρατιωτικών τόπων. Η παρουσίαση θα ακολουθήσει αυτές τις γενικές γραμμές και θα δώσει έμφαση στην προφανή διαφορά ανάμεσα στις προσδοκίες για υψηλή αισθητική και στα χαμηλής ποιότητας αποτελέσματα.

Frances Guerin, University of Kent

Πρόσωπα που αλλάζουν: Η αποκάλυψη των ερασιτεχνικών φωτογραφιών κατά τη διάρκεια του πολέμου

Η ανακοίνωση αυτή πραγματεύεται την πολύπλευρη και υπό διαρκή αλλαγή διάσταση των εικόνων και των νοημάτων που αποκτούν οι ερασιτεχνικές φωτογραφίες στρατιωτών κατά τη διάρκεια του πολέμου. Σε αντίθεση με τις επίσημες φωτογραφίες, ο ερασιτέχνης δεν έχει επιφορτισθεί με μοναδικό στόχο να διαμορφώσει ένα ιδεολογικό επιχείρημα, για παράδειγμα, να πείσει ένα έθνος για να υποστηρίξει τα στρατεύματά του, ή να εκθέσει τη φρίκη των ενεργειών του εχθρού. Οι ερασιτεχνικές εικόνες είναι πολυδιάστατες, αντιφατικές και αμφίσημες και απολαμβάνουν μεγάλη διάδοση σε αντίθεση με τις επίσημες φωτογραφίες

που φέρουν περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων. Με τη σειρά τους, η ρευστότητα των ερασιτεχνικών εικόνων της επιτρέπει να προσεγγίσει στην εύρεση της αλήθειας για γεγονότα που συνέβησαν εντός και εκτός πεδίου μάχης. Ενδέχεται οι αλήθειες αυτές να μην είναι αμέσως ορατές, αλλά είναι πάντα ανιχνεύσιμες ανάμεσα σε μεμονωμένες και πολλαπλές ερασιτεχνικές φωτογραφίες, ειδικότερα όταν ανήκουν σε μία συλλογή. Όπως και οι επίσημες φωτογραφίες που παράγονται, διαδίδονται και καταναλώνονται κατά την διάρκεια του πολέμου, οι ερασιτεχνικές αναπαριστούν μία οπτική του τι κανείς βλέπει. Παρόλα αυτά, αυτή η οπτική είναι πάντα ανοικτή σε ερμηνείες και συχνά χιτίζεται σε ανακολουθίες και αντιφάσεις. Στη συλλογή φωτογραφιών του Βύρωνα Μήτου από την κατεχόμενη Θεσσαλονίκη, βρίσκουμε φωτογραφίες που αναπαριστούν την οργάνωση του πολέμου, των στρατευμάτων, των στρατηγικών κινητοποιήσεων. Και κάποιες φορές, στην ίδια εικόνα βλέπουμε το καθημερινό, το τετριμμένο όπως θα πρέπει να συνέβαινε στη ζωή ενός στρατιώτη, αν κατόρθωνε να επιβιώσει από τις εξαιρετικές συνθήκες του πολέμου. Αυτές οι δύο πτυχές του πολέμου δεν θα μπορούσαν ποτέ να συμφιλωθούν, αλλά είναι πάντα σε πόλεμο και ένταση. Η ερασιτεχνική φωτογραφία επιτυγχάνει να τις συμπεριλάβει και τις δύο.

Επίσης, βλέπουμε ταξιδιωτικές φωτογραφίες, φωτογραφίες που βάζουν τον στρατιώτη στη θέση του τουρίστα, του ανθρωπολόγου, του φωτογράφου που θαυμάζει το τοπίο και δημιουργεί αφηρημένες συνθέσεις. Υπάρχουν φωτογραφίες στις οποίες ο στρατιώτης αναζητά μια ταυτότητα: την αίσθηση του ανήκειν σε μια κοινότητα ανδρών, υποκατάστατο της οικογένειας, που ορίζεται από την υπερηφάνεια του μπροστά στη ναζιστική σβάστικα. Θέματα αλλά και υποκείμενα φωτογραφιών οι στρατιώτες ταλαντεύονται μεταξύ απλών ανθρώπων και εγκληματιών του ναζισμού. Δεν υπάρχει μια σαφής εικόνα για το ποιοι θα μπορούσαν να είναι, τι έκαναν, τι σκέφτονταν. Ομοίως, η λειτουργία τους είναι πολλαπλή: οι φωτογραφίες χρησιμεύουν ως ενθύμια στα προσωπικά τους άλμπουμ, αλλά και ως γράμματα στο σπίτι που επιβεβαιώνουν τα οικεία πρόσωπα για την επιβίωση και την ευημερία των στρατιωτών.

Αυτή η ρευστότητα περιεχομένου, χρήσης και νοήματος, ακόμη και ιδεολογικής σημασίας καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος των πληροφοριών για τις συγκεκριμένες φωτογραφίες. Παρέχουν μία εικόνα για τον πόλεμο και, ειδικότερα, για τη γερμανική κατοχή που αποκαλύπτει ανοιχτά την πολυπλοκότητα και τις αντιφάσεις των εικόνων, στοιχεία που δεν μπορούν να θιγούν στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου.

Άλκης Ξ. Ξανθάκης, AKTO School of Photography

Η φωτογραφία ως μέσο προπαγάνδας κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα (1941-1944).

Η μελέτη αυτή έχει ως στόχο την καταγραφή της δράσης των Μονάδων Προπαγάνδας στην Ελλάδα, από την έναρξη της γερμανικής κατοχής μέχρι και την υποστολή της ναζιστικής σημαίας από την Ακρόπολη. Θα επιχειρήσει να διερευνήσει ποια ήταν η δομή των Μονάδων Προπαγάνδας, πως γινόταν η στελέχωση τους και ποια ήταν τα βασικά χαρακτηριστικά της οργάνωσης των μονάδων αυτών. Η δραστηριότητα των Μονάδων Προπαγάνδας δεν περιοριζόταν μόνο στην φωτογραφία αλλά περιελάμβανε επίσης το δημοσιογραφικό σχολιασμό των γεγονότων, την κινηματογραφική κάλυψή τους, τον σχεδιασμό διαφόρων θεμάτων από ζωγράφους και σκιτσογράφους και τη χρήση ακόμη και μεγαφώνων αλλά και αερόστατων ώστε οι Γερμανοί να ρίχνουν φέιγ βολάν στον αντίπαλο.

Ο τρόπος που είδαν, φωτογράφησαν και γενικά κατέγραψαν την Ελλάδα οι Γερμανοί που συμμετείχαν στις Μονάδες Προπαγάνδας έχει πολλές ιδιαιτερότητες καθώς οι άνθρωποι αυτοί, παράλληλα με την όποια καλλιτεχνική τους ιδιότητα, ήταν μάχιμοι στρατιώτες μιας χώρας που είχε με τη βία καταλάβει την Ελλάδα.

Almut Goldhahn, Kunsthistorisches Institut in Florenz

Ίχνη καταστροφής: Φωτογραφία και Προπαγάνδα and Propaganda

Σε περίοδο πολέμου, η φωτογραφική τεκμηρίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς συχνά τείνει να συνδέεται με σκοπούς προπαγάνδας. Η οπτικοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς εξυπηρετεί στο να εγείρει εθνικές ταυτότητες που, προσαρμοσμένες με ιδανικό τρόπο, μπορούν να ενσωματωθούν στο φόβητρο της προπαγάνδας. Παρόλα αυτά, το αποτέλεσμα της προπαγάνδας δεν προκύπτει από την ίδια τη φωτογραφία, αλλά από την ένταξή της σε συμφραζόμενα με τη χρήση της υποτιθέμενης αντικειμενικότητας της φωτογραφίας. Αυτή η διαδικασία είναι εμφανής σε μία ομάδα περίπου 400 φωτογραφιών που ανήκουν στη συλλογή της Φωτοθήκης του Kunsthistorisches Institut στη Φλωρεντία. Τραβηγμένες από τον Γερμανό ιστορικό της Hans Werner Schmidt μεταξύ του 1943 και του 1944, οι φωτογραφίες τεκμηριώνουν κυρίως τις καταστροφές του πολέμου σε πόλεις της Βόρειας Ιταλίας. Αυτή η ξεχωριστή συλλογή αγοράστηκε από τη Φωτοθήκη στο τέλος της δεκαετίας του 1960, προκειμένου να συμπληρώσει τη φωτογραφική τεκμηρίωση μεμονωμένων αρχιτεκτονημάτων. Μόνο πρόσφατα, κατέστη δυνατό να συνδεθεί η δραστηριότητα του Schmidt στο πλαίσιο της *Deutscher Militärischer Kunstschutz* στην Ιταλία, έναν κλάδο της Wehrmacht που ήταν επιφορτισμένος με την προστασία και την ασφάλεια των πολιτιστικών αγαθών σε εν δυνάμει εμπόλεμες ζώνες. Κατ' εντολή της Wehrmacht, ένα φωτογραφικό αρχείο κατεστραμμένων έργων τέχνης δημιουργήθηκε το 1943. Ένας από τους στόχους του αρχείου ήταν να παρέχει μία επιλογή υλικού για το γερμανικό Υπουργείο Προπαγάνδας. Λαμβάνοντας υπόψη τις αυξανόμενες στρατιωτικές επιτυχίες των συμμαχικών δυνάμεων στην ιταλική χερσόνησο, ελεγχόμενες από τους Γερμανούς δημοσιεύσεις τεκμηριώνουν μέσα από επιθετική οπτική προπαγάνδα την «καταστροφική μανία» των συμμαχικών στρατευμάτων στη σφαίρα της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η ανακοίνωση θα πραγματευτεί τη σχέση μεταξύ της φωτογραφικής τεκμηρίωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη χρήση αυτού του υλικού στο πεδίο της προπαγάνδας, ειδικά στο πλαίσιο ηγεμονικών διαμαχών για την εξουσία.

Συλλέγοντας φωτογραφίες του πολέμου

Βύρων Μήτος, Συλλέκτης

Είναι απορίας άξιο ότι αν και ο πόλεμος είναι η χειρότερη κατάρα που κυνηγάει το ανθρώπινο γένος από την προϊστορική εποχή, τα ενθυμήματά του αποτελούν θελκτικά συλλεκτικά αντικείμενα τόσο των συλλεκτών όσο και των πολεμικών και ιστορικών μουσείων όλου του κόσμου. Η φωτογραφία είναι από τα πιο δημοφιλή ενθυμήματα. Κι αυτό γιατί ο πόλεμος παίρνει μέσα από τις φωτογραφικές εικόνες μια συναρπαστική οπτική διάσταση.

Ηρώ Κατσαρίδου, Ιωάννης Μότσιανος, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Κατασκευάζοντας αναμνήσεις: η προπαγάνδα στις φωτογραφικές αναπαραστάσεις της κατοχικής Θεσσαλονίκης

Αριθμώντας περισσότερες από 800 φωτογραφίες της κατοχικής Θεσσαλονίκης η συλλογή του Βύρωνα Μήτου αποτελεί μία από τις πλουσιότερες ιδιωτικές φωτογραφικές συλλογές με θέμα μία περίοδο της πόλης που έως σήμερα θεωρούνταν ως η λιγότερο φωτογραφημένη. Με εξαίρεση ελάχιστα δείγματα της φωτογραφικής δραστηριότητας των Μονάδων Προπαγάνδας (Propaganda Kompanien), προφανώς τραβηγμένα από μέλη της Μονάδας PK 690 που έδρασε στην Ελλάδα, η πλειονότητα των φωτογραφιών αποτελείται από ερασιτεχνικά στιγμιότυπα μνημείων και δημοφιλών σημείων της πόλης, πορτρέτα Γερμανών στρατιωτών από πλανόδιους φωτογράφους, σκηνές της καθημερινής ζωής ή ακόμη και από καρτ ποστάλ που οι στρατιώτες έστελναν στις οικογένειές τους.

Μέσα από το ετερογενές φωτογραφικό υλικό της συλλογής, η Θεσσαλονίκη αναδεικνύεται ως ένας «τουριστικός προορισμός». Αυτή η «τουριστική» εικόνα βρίσκει την καλύτερή της έκφραση στον εικονογραφημένο τουριστικό οδηγό, επίσης από τη συλλογή Βύρωνα Μήτου, που τυπώθηκε ειδικά για τα στρατεύματα της Βέρμαχτ στην πόλη. Περιλαμβάνοντας φωτογραφικές απόψεις από αξιοθέατα της Θεσσαλονίκης, ο εικονογραφημένος τουριστικός οδηγός θα εξετασθεί σε σύγκριση με δύο προσωπικά φωτογραφικά άλμπουμ, που διασώθηκαν στο σύνολό τους στην ίδια συλλογή. Τα άλμπουμ ανήκαν σε ανώνυμους Γερμανούς αξιωματικούς που υπηρέτησαν στη Θεσσαλονίκη.

Τονίζοντας τη σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στις φωτογραφίες που αναπαράχθηκαν στον εικονογραφημένο τουριστικό οδηγό και σε αυτές των δύο προσωπικών άλμπουμ, η ανακοίνωση θα επιχειρήσει να φωτίσει τον τρόπο με τον οποίο οι προσωπικές αναμνήσεις των στρατιωτών «κατασκευάζονταν», αποκαλύπτοντας τον ρόλο της προπαγάνδας στην παραγωγή των ερασιτεχνικών εικόνων και καταδεικνύοντας τη λειτουργία αυτών ως μηχανισμών διαφυγής. Μία διαδικασία που συνοψίζεται σε αυτό που ο Καθ. Rolf Sachsse χαρακτηρίζει ως “εκπαίδευση αποστροφής του βλέμματος” από τη φρίκη και τις θηριωδίες του πολέμου.

Στράτος Δορδανάς, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

«Υπηρετώντας το Γ΄ Ράιχ»: Έργα και ημέρες Γερμανών αξιωματικών στην κατοχική Θεσσαλονίκη και στον μεταπολεμικό κόσμο

Παρά το γεγονός πως η μελέτη της δεκαετίας του '40 στην Ελλάδα και ιδιαίτερα η περίοδος της γερμανικής Κατοχής έχει γνωρίζει τρομερή άνθηση τα τελευταία χρόνια, διαπίστωση που επιβεβαιώνεται μέσα από τη διοργάνωση δεκάδων συνεδρίων και την έκδοση εκατοντάδων μελετών, λίγα στοιχεία εξακολουθούν να είναι γνωστά για τους «θύτες», δηλαδή για τους Γερμανούς αξιωματικούς και στρατιώτες που θήτευσαν στην κατεχόμενη Ελλάδα. Το κενό αυτό δεν έχει επιτρέψει μέχρι στιγμής να προσωποποιηθούν τα ιστορικά υποκείμενα – όσοι με

άλλα λόγια έδρασαν από την πλευρά του εχθρού, του κατακτητή –, για να καταστούν πιο οικεία μέσα από την ιστορική έρευνα. Έτσι, οι Γερμανοί εξακολουθούν να αναφέρονται γενικά και αόριστα και να διαφοροποιούνται με σαφήνεια μόνο όταν αντιπαραβάλλονται με τους κατεχόμενους, τους Έλληνες.

Η παρούσα εισήγηση θα επιχειρήσει να προσδώσει σε αυτούς τους Γερμανούς της κατεχόμενης Θεσσαλονίκης «σάρκα και οστά», για να επισημάνει εναργέστερα τη δράση τους κατά τη διάρκεια του πολέμου. Στο μέτρο του δυνατού θα παρακολουθήσει επίσης τις μεταπολεμικές διαδρομές τους, στην περίπτωση που αυτές άφησαν απτά ίχνη στους φακέλους των εγκληματιών πολέμου, στις φυλακές, στο δημόσιο χώρο και στις ελληνο-γερμανικές σχέσεις. Τί απέγιναν μεταπολεμικά κάποιοι από εκείνους που είχαν άλλοτε το «δικαίωμα» να αποφασίζουν για τη ζωή και το θάνατο χιλιάδων ανθρώπων στη χειμαζόμενη Θεσσαλονίκη; Χάθηκαν τα ίχνη τους μια για πάντα; Ξεχάστηκαν μέσα στη μεταπολεμική ζέση της ανασυγκρότησης, του εκδημοκρατισμού αλλά και του ψυχροπολεμικού κλίματος ή έδωσαν λόγο για τα έργα και τις ημέρες τους την εποχή της παντοκρατορίας του Γ' Ράιχ;

Νίκος Βαλασιάδης, αρχαιολόγος

Τότε και τώρα: διαβάζοντας φωτογραφίες της Ελλάδας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Η παρουσίαση αυτή αφορά στην ταυτοποίηση – τεκμηρίωση ιστορικών φωτογραφιών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Β' ΠΠ) και βασίζεται σε έρευνα με αντικείμενο τα πεδία των μαχών στην Ελλάδα, ειδικότερα στη Μάχη της Κρήτης. Πολλές από τις αναρίθμητες φωτογραφίες του πολέμου που κυκλοφορούν είτε είναι ατεκμηρίωτες, είτε η τεκμηρίωση τους είναι ελλιπής ή προβληματική. Αυτό ισχύει ειδικά για φωτογραφίες με ελληνικά θέματα, που πολλές φορές δημοσιεύονται με παραπλανητικές λεζάντες, κυρίως στην ελληνική βιβλιογραφία. Σήμερα, με την πληθώρα των διαθέσιμων δεδομένων, στοιχεία για τον τόπο και χρόνο της φωτογραφίας και άρα για το τι ίσως απεικονίζει είναι δυνατό να αντληθούν από τη μελέτη των ίδιων των φωτογραφιών και των εικονιζόμενων θεμάτων.

Αυτό μπορεί να γίνει εφικτό με την έμφαση στη διερεύνηση λεπτομερειών σχετικά με τον γεωγραφικό χώρο και την τοπογραφία, αλλά και με πιο ειδικά χαρακτηριστικά στρατιωτικής φύσης (εξοπλισμός, τεχνολογία), στοιχεία παρόντα στο σύνολο σχεδόν του υλικού. Με τη συνδρομή της επιτόπιας έρευνας, αλλά και της τεχνολογίας της πληροφορίας και με τη χρήση ενός ολοένα αυξανόμενου όγκου δεδομένων από τα πεδία της ιστορίας, της στρατιωτικής ιστορίας και της ιστορίας της τεχνολογίας, οι ίδιες οι φωτογραφίες δίνουν συχνά τις απαντήσεις.

Χρησιμοποιώντας ως περιπτώσεις εργασίας ένα μικρό αριθμό φωτογραφιών του Β' ΠΠ από την Ελλάδα, η παρουσίαση επιχειρεί να καταδείξει ότι μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να επιτρέψει τον προσδιορισμό αταύτιστου μέχρι σήμερα υλικού, εμπλουτίζοντας έτσι την ιστορική μαρτυρία με οπτική πληροφορία, αλλά και την αναίρεση παραδοχών σχετικά με γνωστά στιγμιότυπα, αμφισβητώντας την τεκμηρίωση που συχνά τα συνοδεύει. Επιπρόσθετα σε ειδικές περιπτώσεις η συγκεκριμένη οπτική επιτρέπει την ανασύνθεση ιστοριών του παρελθόντος, αποκαλύπτοντας πτυχές που δεν ήταν γνωστές και που ίσως δεν αποτυπώνονται πουθενά αλλού, παρά μόνο στις φωτογραφίες.